

DERS KİTAPLARINDAKİ CİNSİYETÇİLİĞİN SEKSEN YILLIK SERÜVENİ

Arş. Gör. Firdevs Gümüşoğlu*

Giriş

Kadın ve erkeğin toplumdaki görevleri, sorumlulukları, hakları, maddi ve manevi şeylerin üretimi sürecindeki konumları, kişilik özellikleri sayılabilen her unsur vb. toplumsal cinsiyete göre şekillendirilir. Bunun sonucunda da; kadınlar özel alana, erkekler ise kamusal alana yönlendirilir.

Cinsiyetçi ideolojiye göre kadın olmak; yaşamın her alanında erkeğe göre tanımlanmak, erkeğe özgü olan davranışlarda bulunmamak, duygu ve düşüncelerini erkeğe göre belirlemek vb. anlamlar taşır. Yani, edilgen, akılcı davranmasına engel olacak boyutta duygusal, çaresiz ve varoluşu ailesinin sınırları içinde meşru görülen, yaşam alanının sınırları eş ve çocuklarla belirlenen bir varlık.

Kadınlara verilen eğitim, seçilen meslekler özel alanda sorunlar yaratmayacak nitelikteyse ancak kabul edilebilir. Kadınların kamusal alandaki varoluşlarının, gelişmelerinin ve ilerlemelerinin önündeki engel de yine, özel alandaki birincil görevleridir. Çünkü çalışan kadın ev ve iş ikilemini sürekli sırtında taşır. Tercih söz konusu olduğunda çoğu kez, toplumsal cinsiyetin kendilerine dayattığı rolü seçmek zorunda kalırlar. Neredeyse ev işleri, çocuk bakımı ve eşin yeniden üretime hazırlanması kadınların varoluş nedeni olarak görülür. Zaten, kadınlar da, erkekler de yaşamları boyunca önce ailede daha sonra okulda bu rollerin "doğallığı"na ilişkin mesajlarla yüklendikleri için farklı düşüncelerinin koşulları da çoğu kez oluşmaz. Ayrımcılığın olmadığı toplumsal ilişkilerin de yaratılabileceğini fark eden kadın ve erkeklerin de önünde ciddi toplumsal engeller durur.

Kadınların tümüyle çalışma yaşamını seçip, kamusal yaşamda varlık göstermesi oldukça güçtür. Ayrıca, kadınları bekleyen çalışma koşulları hiç de çekici değildir. Erkeklerle aynı iş yapmalarına rağmen çoğu kez daha düşük ücret alırlar. İş güvenlikleri erkeklerden daha azdır. Belli işkollarında yoğunlaşmaları söz konusudur.

Toplum tüm kurumlarıyla kadınların karşısındadır. Toplumsal kurumlar tarafından üretilen, toplumsal cinsiyeti de belirleyen cinsiyetçi ideoloji; biz büyürken bizimle birlikte çoğalır, büyür. Daha küçük bir bebekken "nazlı kızım", "aslan oğlum" sözcükleriyle duyularımızla ve davranışlarımıza yerleşir. Bu ve benzeri mesajlar öylesine kanıksanır ki, kuşaktan kuşağa aktarılır. Ne yazık ki çoğu kez de kadınlar tarafından!

Bu makalede, kadın erkek bireylerin toplumsal cinsiyeti yeniden üretim sürecine değil de, eğitim kurumları, özellikle ders kitapları aracılığı ile bu durumun nasıl üretildiğine ana hatlarıyla bakacağız

Eğitimin, özellikle devletin resmi politikaları bağlamında eğitim kurumlarının, dolayısıyla ders kitaplarının cinsiyet rolleri açısından incelenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü, devlet, ders kitapları aracılığıyla ideolojisini geleceğin büyüklerine aktarıırken, yaratmak istediği yurttaşlarının veya kulunun niteliklerini de yine buralarda oluşturur.

Cumhuriyet'in 1920'lerde yöneldiği devrimler süreci, işte bu noktada kadın ve erkek yurttaşlara eşitlikçi bir dünyanın kapılarını aralar. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadının konumunun tersine, Cumhuriyet'in gereksinimi "yurttaş kadın"dır. Bu kadın tipi, erkeğin ardında değil toplumsal yaşamın bütününde onun yanındadır. Doğaldır ki; Aydınlanmaya, bilime

---

* Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

dayanan devletin kadın-erkek yurttaşlarından beklentisiyle; dine, geleneksel kurumlara ve değerlere dayanan, sorgulayan ve araştıran bireylere gereksinim duymayan, eksenine "inanmayı ve boyun eğmeyi" yerleştirmiş bir devletin beklentisi taban tabana zıttır. Bu iki farklı ideolojinin yaratmak istediği insan tipi de farklı olacaktır.

Türkiye'de ders kitapları 1928'den günümüze dek, yukarıda sözü edilen her iki ideolojiye de tanıklık etmektedir. İşte bu çalışmada, ilköğretim ders kitaplarında yurttaşlıktan kulluğa giden sürecin cinsiyet rollerine yansımaları ortaya konacaktır. Bunlardan birincisinin ders kitaplarına yansımaları, 1928 ile 1945 arasındaki süreçte; ikincisi ise 1945'ten günümüze dek karşımıza çıkar.

Araştırma konusu edilen kitaplardan bazıları doğrudan doğruya aile ve kadını konu olarak ele almaktaydı. Bunlar; *Köy Kıraatı*, *Okuma kitabı*, *Türkçe*, *Hayat Bilgisi*, *Sosyal Bilgiler*, *Aile Bilgisi*, *Ev Ekonomisi ve uygulaması*, *Yurt Bilgisi*, *Yurttaşlık Bilgisi*, *Vatandaşlık Bilgisi*, *Ahlak Bilgisi* kitaplarıdır. Bu kitaplardaki okuma parçalarında, şiirlerde manzumelerde, çeşitli konuların tanımlarında vb. kadın ve erkeklere uygun görülen rol kalıpları sınıflandırılıp tartışıldı. Bu kitapların dışında, kadının ve erkeğin toplumda yerleşmiş biçimlerini dolaylı olarak resimlerle, fotoğraflarla tek tek cümlelerle anlatan ders kitapları da araştırma konusu edildi. Bu kitaplar ise; *Alfabe*, *Tarım Bilgisi*, *Fen Bilgisi* kitaplarıdır. Çalışmada ayrıca 1930 Köy Müfredat Programı, İlk Mektep Müfredat programı ve Millet Mektepleri Talimatnameleri incelendi. Türkiye'de, özellikle Cumhuriyetin ilk on beş - yirmi yılındaki eğitim politikalarıyla, sonraki yılların eğitim politikalarının cinsiyet rolleriyle ilişkisini belirlemek gerekiyordu.

Daha çalışmanın başlangıcında görüldü ki; Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ders kitapları, kağıdının ve kullanılan görsel unsurlarının kalitesiyle; dilinin sadeliği, akıcılığı, kolay anlaşılabilirliğiyle; konuların o günün gereksinimlerine yanıt vermesiyle; batıl inançlara ve dini telkinlere karşı mücadelesiyle; köylü, işçi, esnaf ve çalışan kesime verdiği değerle; (özellikle 1930'lu yıllarda köylünün temel sorunlarına dikkat çekilir) aracı ve tefeciye karşı çocukları uyarmasıyla ve çalışma açısından; en önemlisi de, kadınlara özgür birer yurttaş olma bilinci vererek kamuşal alanda yüreklendirmesiyle günümüz ders kitaplarından tamamen farklı bir görünümdeydi.

Çalışmanın ilerleyen aşamalarında, 1945'e dek yaratılmaya çalışılan kadın imgesi arasında büyük bir fark görülmekteydi. 1945 öncesinde anneye ülkenin kuruluşuna katkıda bulunması açısından önemli toplumsal işlevler yüklenir ve aile içi geleneksel rolleri yoğun olarak vurgulanmazken; bu tarihten sonra artan sayıda örnekle, kadınların asıl görevinin evi ve ailesi olduğu ders kitaplarına giriyordu.

Aile İçi İşbölümü

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki ders kitaplarında, toplumda ve aile içinde dayanışmayı güçlendirmeyi hedef alan örnekler bulunuyor. Bu örneklerle kadın ve erkek, birbirleriyle dayanışma içinde ve sürekli yardımlaşan kişiler olarak sunuluyor. Dayanışmanın niteliği 1950 sonrası örneklerden çok farklıdır. Çünkü aile içi işbölümü, "kadın işi-erkek işi" ayrımı temelinde anlatılmıyor. Kadının ve erkeğin aile içindeki görevleri kesin sınırlarla ayrılmış biçimde tanımlanmıyor.

1928 yılında ilkokul 4. sınıflarda okutulan *Yurt Bilgisi* ders kitabında şu sözler bulunuyor: "Şu annem, görüyorum ve anlıyorum ki hiçbir işte babamı yalnız bırakmıyor, her şeyde ona yardım ediyor. Demek babamla annem arasında sıkı bir tesanüt (dayanışma) var... Babam geçende bana bir de 'müşterek maksat' tan bahsetmişti. Bizim ev de müşterek maksatla vücuda getirilmiş bir müessese olacak. Babamla annem birleşmişler, hem kendilerinin, hem çocuklarının saadetini temin etmek için çalışıyorlar... Anneyle baba galiba her evin temel taşı."^[1]

^[1] Refik Ahmet, *Yurt Bilgisi 4. sınıf. İst, s. 21*

Cumhuriyet ailesi; ortak amaçla bir araya gelmiş, "birbirlerini ve çocuklarını" düşünen, sevgi duyan, görece eşit eşlerden oluşuyor. Kadın ve erkeğin, çocuklarının mutluluğunun yanı sıra, kendi mutlulukları içinde çalışması anlamlı. Cumhuriyet ailesi, iki açıdan 1950 sonrası ders kitaplarında tanımlanan aileden ayrılıyor. Birincisi, anne ve baba birbirini düşünüyor. Sevgi temelli bir ilişki. İkincisi, sorumluluklarda hiyerarşik bir sıralama yok. İkisi birden "her evin temel taşı". Oysa, 1950'lerden itibaren; ders kitaplarının büyük çoğunluğunda "baba evin direğidir, mesut etmek ereğidir" değerlendirmesiyle karşılaşılıyor. Hemen yanı başında da "yemek yapan, sökükle diken, çamaşır, bulaşık yıkayan ... annemiz" sözlerine yer veriliyor. Günümüz ders kitaplarında, anne babanın birbirlerine ve çocuklarına yönelik karşılıksız sevgisine ilişkin örneklere rastlanmıyor.

1950'den Sonra Mutfak Önlüğü, Annenin Üniforması

1945'lere dek, ders kitaplarında aile içi işbölümü, cinsiyetçi yaklaşım temel alınarak belirlenmemiş. Anneyi mutfakta veya herhangi bir ev işi yaparken göremiyoruz. Anne-baba, tek tek veya aile içinde resmedilirken paylaşımcı bir izlenim veriliyor.

1941 *Alfabeti*'ndeki bir örnekte, erkek çocuk annesine şunları söylüyor: "Sana yardım etmek, senin her dediğini yapmak ne güzel şey". Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1950 sonrasında onayladığı *Alfabe*'lerde bu ve benzeri örnekler iki yada üçü geçmiyor.

1942'de basılan ve 1968'e dek okutulan *Alfabe*'de, kahvaltı masasında oturan anne, baba ve çocuk resmi var. Çocuk babasından tabağına bal koymasını istiyor. Baba balı verirken anne çayını içiyor ve onlara gülümseyerek bakıyor. Annenin o kahvaltı masasındaki konumu, bir sabah kahvaltısına çağırılmış bir dost, arkadaş, gülümseyen ve orada olmaktan keyif alan bir kadın gibi. 1950 sonrasında yazılan *Alfabe*'ler ve diğer ders kitaplarındaki aile resimlerinde ise, kadınlar sürekli, yemek, reçel, turşu, salça yaparken, ev temizlerken, çamaşır yıkarken, ütüyüparken, örgü örerken gösteriliyor. Gülümsemeleri de yüzlerine yapıştırılmış gibi.

1939 yılı birinci sınıflar için hazırlanan *Okuma Kitabı*'nda "Şehir" başlıklı parçada şunlar yazılı: "Büyük alanlarda bahçeler, heykeller var. Küçük çocukların bir takımı bahçede ağaçların altında oynuyorlar. Çok küçükler araba içinde uyuyorlar, anneleri dadıları onların yanında bekliyorlar"

Aynı parça on yedi yıl sonraki *İlkokuma* ve *Alfabe* kitabında, "...anneleri, ablaları onların yanında bekliyor" biçiminde değiştirilmiş. Dadi abla olmuş. Böylece ablaların potansiyel anne oldukları anımsatılıyor. Toplumsallaştırmada geç kalınmak istenmiyor!

1945 Öncesi ve Sonrasında Mutfak ve Çamaşır Yıkama Örnekleri

1945'ten sonra ders kitaplarında annenin mutfakta gösterilişine ve ev işlerinin anne tarafından "mutlulukla" yapılmasına tanık oluyoruz. Annenin asıl işinin ev içi hizmetleri olduğuna ilişkin örnekler ders kitaplarına yavaş yavaş giriyor. 1945-1946'da okutulan 1. sınıf *Hayat Bilgisi(Kısa)* Kitabında, "Evin Mutfağında" başlıklı yazının altında, anne ve küçük kız mutfakta yemek hazırlarken gösteriliyor. Buradaki anne, oldukça sık bir giysi ve yüksek topuklu ayakkabılar ile resmedilmiş. Zamanının tümünü ev işleriyle geçiren 1950 sonrası ders kitaplarındaki anneden çok farklı. Giyimi ve düzgün taranmış saçlarıyla yeni dışardan gelmiş gibi. Anne ne tümüyle mutfaka ait ne de mutfak dışında. Bu dönemin ders kitapları cinsiyetçi örnekler içeriyor, ancak örneklerde ayrıntılar verilmiyor. Oysa 1950 sonrasında anneye yaptırılan işler tek tek sayılıyor ve anne bunları "mutlulukla" yaparken resmediliyor. Bu nedenle yukarıda sözü edilen kitap ve 1945-1950 arası yazılanlar, cinsiyetçiliğe geçişte ara aşamayı oluşturuyor. 1945-46 yılı 1. sınıf *Hayat Bilgisi(Kısa)* kitabındaki resmin altında bulunan şu dizeler de, cinsiyetçi örneklerin yoğunlaştığı dönemin başlangıcını göstermektedir:

"Sabah olur, kalkarız
Çay içer, ekmek yeriz
Babam işine gider
Biz okula gideriz

Akşam olur hepimiz
Toplanırsanız masaya
Annemizin yaptığı
Yemek konur ortaya
Yemek yer konuşuruz
Sonrada işler başlar
Annem bulaşık yıkar
Babam gazete okur
Biz de ders çalışırız^{2[2]}

Annenin yemek yaptığı, bulaşık yıkadığı; babanın ise gazete okuduğu, ailenin bir araya geldiği akşam saatleri görünümü, bu dönemden sonra ders kitaplarının vazgeçilmez örnekleri haline geliyor.

Kadın Eve Hapsedilmiş

Ders kitaplarında mevsim değişimlerinde evde yapılan ve yapılması uygun görülen işler, konu başlıklarıyla ve çeşitli örneklerle yer alıyor. Bu örnekler, kışlık yiyeceklerin, giyeceklerin hazırlanmasından evin temizliğine, yakacakların alınmasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsıyor. 1950'lere dek evde mevsim değişiklikleri nedeniyle yapılan işler ve kimin yaptığı vurgulanmamış. 1948 *Hayat Bilgisi* kitabında "Evde Hazırlık" başlığı altında yapılan işler yazılıyor, fakat kimin yaptığı anlatılmıyor. Hatta 1946 yılının *Hayat Bilgisine Göre Aritmetik* Kitabında (1,2,3. sınıf) ilkbahar temizliğinden şöyle söz ediyor:

"İlkbahar diye temizlik yapmaya kalktık. Bir kadın tuttuk. Gündeliği 3'er liradan, 5 gün geldi. Kilosu 25 TL' dan 46 g. kireç aldık. Kadına ve kirece verdiğimiz para ne kadardır?"^{3[3]}

Problemde, evin işleri ücretli bir çalışana yaptırılıyor. Annenin veya ablanın bu işlerle ilişkisinden söz edilmiyor. Oysa, 1963 *Hayat Bilgisi* 2. sınıf kitabında ise, "Sobalar kaldırıldı. Annelerimiz bahar temizliğine başladı. Evler badana ediliyor. Kilimler, halılar silkildi" deniyor.

Mevsim değişikliklerinde "Çevremizde Yapılan İşler" başlıklı konularda ise tümüyle erkek resimleri kullanılıyor. Bunlar binaları onaran, badana yapan, bağ ve bahçe işleriyle uğraşan erkekler. Bu başlık altında işlenen konularda bir tek kadın resmi yer almıyor. Kadınlar ev içi alan dışında yok sayılıyor. Üretimin gerçekleştiği, emeğin değişim değerinin olduğu kamusal alandan kadınlar dışlanıyor, yok sayılıyor. Böylece, varlık alanları sınırlanıyor. Çalışmak, dolayısıyla üretmek erkek cinsiyetine özgü bir hak ve ayrıcalık olarak görülüyor. Bu da geleneksel davranış ve toplumsal kalıpların yeniden üretilmesine hizmet ediyor.

Kadın Uysal ve Uyumlu Olmalı, Yoksa Düzen Bozulur!

1945 sonrası ders kitaplarındaki "Aile İçi İşbölümü" başlıklı konuların cinsiyetçi anlayış temelinde kurgulandığını önceki örneklerde belirtmiştik. Bu ve benzeri örneklerin bir başka önemli yanı, kadınların evdeki yaşam ve "mutluluklarıyla" yetinip, "huzur" ve "düzeni" sürdürmede kusur etmemeleridir.

1951 *Hayat Bilgisi* 3. sınıf kitabında "Evimizi görseniz siz de beğenirsiniz. Küçüktür ama sevimlidir; tertiplidir. Tertemizdir. Annem onu cennet gibi süslemiştir" diye yazılıyor. Kadının evi temiz, tertipli ve süslü tutmasına ilişkin örnekler pek çok. Buralarda "ev=cennet benzetmesi sık sık yapılıyor. Kadınlara toplumsal yaşamın dışında yapay cennetler yaratılıyor ve orada yaşamaları isteniyor.

^{2[2]} R. Gökalp arkın, Hyat Bilgisi (K1ş) 1. Sınıf, Bir Yayınevi, İstanbul, 1945, s.5

^{3[3]} R. Gökalp Arkın, Hayat Bilgisine Göre Aritmetik 1, 2, 3. Sınıf, Bir Yayınevi, İstanbul, 1946, s.33

1953 *Yurttaşlık Bilgisi* 5. sınıf kitabında "Evde İşbölümü" başlıklı konuda "Baba para kazanır. Anne temizlik, yemek, dikiş işlerine bakar, evde düzen ve temizliği sağlar" deniyor.

1966 *Hayat Bilgisi* 2. sınıf kitabında "Güvenin babasının işi oldukça iyiydi. Evlerinde geçim sıkıntısı yoktu. Annesi iyi kalpli ve uysal bir kadındı. Ev işleriyle uğraşır, çocuklarını yetiştirmek için çalışır dururdu. Birlikte gezmeye giderlerdi" diyor.

Evde "düzen" ve "huzur"un olması, bu "doğal" uymanın olmazsa olmaz koşulu olarak görülüyor. Uyumun olabilmesi de, annenin kendisi için bir şey talep etmemesi, yani dik başlı, "bencil" olmamasıyla açıklanıyor. Bu nedenle anne "iyi kalpli ve uysal" bir kadındır hep. Uysallığın ödülü de birlikte gezmeye gitmektir. 1945 sonrasında, annenin tek başına, alışveriş dışında bir nedenle dışarı çıktığına, gezmeye gittiğine dair örnek de bulamıyoruz kitaplarda.

1970 yılı *Hayat Bilgisi* 3. sınıf kitabında da "ailede kendiliğinden işbölümü" nün nasıl olduğu şöyle anlatılıyor:

"Bir evde oturan ailenin dirlik düzen içinde yaşaması için herkesin kendine düşen görevi yerine getirmesi gerekiyor. Örneğin anne evin temiz tutulması, yemeğin zamanında hazırlanıp sofraya getirilmesi, ütü çamaşır gibi çeşitli ev işlerini yürütür. Baba çalışarak ailenin geçimini sağlar. Kız çocuklar anneye yardımcı olur. Erkek çocukları evin dışarı işleriyle uğraşır. Böylece ailede kendiliğinden işbölümü olur."

1950 tarihli *Yurttaşlık Bilgisi* kitabında bir evin çocuksuz olamayacağı düşüncesi yer alıyor: "Çocuklar evin çiçeği süsüdür, çocuksuz ev çiçeksiz bahçeye benzer ... Sokaktan yorgun argın gelen baba, yavrularını daha kapıda kucaklayıp öperken yorgunluğunun hemen kaybolduğunu görür. Aynı zamanda bu güzel yavrular için çalışıyorum diye göğsü kabarıp. Anneniz de bu manzara karşısında sevinç duyar. Hemen hepiniz, elbirliği ile babanızın rahatını sağlamaya koşarsınız. Bu ne büyük bir zevktir. Kiminiz babanızın kahvesini hazırlar, kiminiz terliğini verir, bazılarınız ayakkabılarını temizleyerek kaldırırınız. Hem bu surette annenize de yardımınız dokunur." ^{4[4]}

"Küçük Ali'nin Adamları"ndan (1939)

"Annemin Elleri"ne (1997)

Ders kitaplarındaki örneklerle aile içi işbölümü ve buna bağlı olarak ailede kadının yeri konusunda, 1930 ve 1940'lar ile günümüz taban tabana zıt bir görünüm içindedir. 1939 yılı, ilkokul 2. sınıf *Okuma Kitabı*'ndaki "Küçük Ali'nin Adamları" ile 1992'den 1997'ye kadar okutulan 3. sınıf *Türkçe* kitabındaki "Annemin Elleri" adlı okuma parçası, toplumsal ve siyasal anlamda kadına (anneye) bakıştaki zıtlığı vermesi açısından önem taşıyor. Uzun olmasına karşın, iki ayrı dönemin aynı konuyu işleyen iki örneğini aktararak, dönemler arasındaki bakış açısı farkını göstermek istiyoruz:

"...Küçük Ali yoksuldu. Böyle olduğu halde üstü başı çok temiz gezerdi. Giydiklerinde ne bir leke, ne bir sökük görülürdü. Kitapları ilk alındığı gün ne kadar temizse yıl sonunda da yine o kadar temiz kalırdı. Küçük Ali'nin okulu, o yıl bir dere boyuna okullular bayramı yapmaya gitmişti. Çocuklar yeşil söğütlerin altında yemeklerini yiyecekler, bütün gün koşup eğleneceklerdi. Herkesin elinde bir çıkın vardı. Annesi olanların anneleri, olmayanların yakınları yiyecekler yaparak bu çıkınlara koymuşlardı. Küçük Ali'nin kimsesiz olduğunu bilen arkadaşları onun da elinde bir çıkın bulunmasına şaşılar. Çıkın açılıp da içinden düzgün kesilmiş ve arasına peynir konmuş ince ekmek dilimleri ile zeytin, yumurta ve yemiş çıkınca bu şaşma bir kat daha arttı. Çocuklardan biri ona: Bu ne güzel çıkın Küçük Ali bunu sana kim yaptı? Diye sordu. Küçük Ali gülerek şu sözleri söyledi: Adamların yaptı. Benim on adamım var. Ali'nin çok yoksul olduğunu bilen arkadaşları birbirlerinin yüzlerine baktılar: 'Ali öğünüyor; Ali yalan söylüyor, çok kocaman bir yalan' diye söyleştiler. Fakat Küçük Ali yalan söylemiyor, sadece arkadaşlarıyla şaka ediyordu. Gene o sevimli gülüşüyle: 'Adamlarımı görmek ister misiniz,

^{4[4]} Fikriye Sunuhi, *Yurttaşlık Bilgisi Ortaokullar İçin*, Yeni Matbaa, s.35

arkadaşlar? Peki göstereyim' dedi. Ellerini cebinden çıkararak parmaklarını gösterdi: İşte benim adamlarım. Bunlardan daha iyi iş görecektir, insana yardım edecek var mıdır?"^{5[5]}

Bu okuma parçasında, kadınlar tarafından yapılması uygun görülen, çocuğun okula hazırlanması, giysilerinin temizliği, dikişi, yemeğinin hazırlanması vb. işlerin gayet başarılı bir şekilde bir çocuk tarafından da yapılabileceği anlatılıyor. Üstelik, bu çocuğun erkek olması ayrıca anlamlıdır. Küçük Ali ve adamları, toplumda varlığını sürdüren cinsiyetçi rol kalıplarına karşı Cumhuriyet eğitimcilerinin sunduğu seçenektir. 1930'lar Türkiye'sinde ders kitapları, "Küçük Ali'nin Adamları" gibi okuma parçaları aracılığıyla, yoksul fakat kendine yeterli, gereksinimlerini giderebilen yeni bir insan modelini ön plana çıkarmaktaydı. Şimdi bu modeli bir kenara bırakıp, 1990'larda yaratılmaya çalışılan insan modeline bir göz atalım:

1997 yılı ilkököl 3. sınıf Türkçe kitabındaki "Annenin Elleri" adlı okuma parçası nereden nereye geldiğini anlatması bakımından oldukça ilginç bir örnek verir:

"Anneler gününde öğretmenimiz bir ödev vermişti bize.. Annelerimizin elleri hakkında bir yazı hazırlayacaktık. Öğretmenimiz fazla açmadı konuyu.. Yalnız annelerimizin çalışkanlığından, gayretinden bahsetti birkaç kelime ile.. İki, üç gün sonra öğretmenimiz, sınıfta yazdığımız ödevleri okutuyordu. Sıra bir kız arkadaşımızın yazısına gelmişti. Şöyle başlıyordu, yazı: 'Annemin elleri ...Ellerinden biri ile annem yayık yapar. Diğeri ile kucacağında kitabını tutar, Diğeri ile babamın ceketini ütüler. Diğeri ile yemek pişirir. Diğeri ile ben okula gitmeden önce saçlarımı örer. Diğeri ile..' Öğretmenimiz gülerken: Ne demek kızım? Diğeri ile... Diğeri ile... Bu kadar eli olur mu insanın? Alaycı bir şekilde gülüşmeye başlamıştık . Kız arkadaşımız kendinden emin, rahat bir şekilde cevap verdi:'olur öğretmenim! İki eli babam için... Yedi çocuğu var. Her biri için iki el hesap ederseniz on dört el eder. Mutfak , bahçe için ikişer elden altı el eder. Yoksullar için de iki el katın buna... Dua için de iki el düşünün ... Yirmi altı el eder. Annemin tam yirmi altı eli var. Daha evvel gülüştüğümüz için utanmıştık. Başımız öne eğildi. Öğretmenimizin yüzündeki hayret ifadesi kaybolmuştu. Ciddi, heyecandan titreyen bir sesle: Yazdıkların doğru çok doğru sevgili kızım, dedi"^{6[6]}

"Annenin Elleri"ndeki kadın{anne}, mutfak ve bahçe işleriyle uğraşan, çocuğunun saçını örmeyi, eşinin ütüsünü yapmayı ihmal etmeyen bir kadındır. Üstelik duasını edip yoksullara yardıma da koşar. Kendi ellerine sahip olmayan, ellerinin tümünü başkalarının hizmetine vermiş, yedi çocuk doğurmuş anne imgesi 1920'li, 1930'lu yılların annesinden çok farklıdır. 1990'larda çizilen kadın tipi yaşamak için erkeğin eline bakar. Cumhuriyetin ilk yıllarında ders kitaplarında sıkça sözü edilen "özgenliğine kavuşmuş" kadın tipi artık çok gerilerde kalmıştır. 1990'lar Türkiye'sinde ders kitaplarında "özgenliğini" yitirmiş bu kadın tipine gösterilen yapay saygı, kadının konumunun daha da aşağı çekilmesine hizmet eder. Elleriyle, dolayısıyla bütün bedeniyle bölünmüş kadın ile "Ali'nin Adamları" arasındaki farklılık, Cumhuriyetin devrimci dinamiğinin uzun yıllar önce yitirilmesinden kaynaklanıyor. "Ali'nin Adamları" yoksuldur ama kendine güvenlidir.Yaşamak için kimsenin hizmetine gereksinim duymaz, bağımsızdır. "Annenin Elleri" ise makineye benzer, kurulmuş gibi çalışır, yaşamak için başkalarına muhtaçtır.

"Erkek ve Dişi"den "Er Kişi"ye

1950 öncesinde, kadınlara bazı mesleklerde yer vermeyen az sayıda örnek olmasına karşın, kadınları çalışma yaşamına yönlendiren, yüreklendiren pek çok örneğe rastlıyoruz. 1935 yılının, 5. sınıf *Okuma Kitabı*'ndaki "Esnaf Destanı " adlı şu dördlük ilgi çekicidir:

"Biz esnaf takımını severiz işi
Çalışır, yaşarız erkek ve dişi
Aramızda yoktur tembel bir kişi
Ulusun özüyüz biz, şanımız var"^{7[7]}

1952 yılı 5. sınıf *Okuma Kitabı*'nda ise aynı dördlük şu biçime dönüşüyor:

" Biz esnaf takımını severiz işi

^{5[5]} Okuma Kitabı 2. Sınıf, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.58

^{6[6]} Türkçe 3. Sınıf, Milli Eğitim Basımevi, 1992-1997, s.97

^{7[7]} Okuma Kitabı 5. Sınıf, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s.18

Çalışkan gayretli birer er kişi
Aramızda yoktur tembел bir kişi
Ulusun özüyüz biz, şanimız var."^{8[8]}

Türkiye'de kadın ve erkeğin birlikte ürettiği, "ulusun özü ve şanı" sayıldığı bir anlayıştan; ulusun maddi ve manevi değerlerini erkeğin ürettiğini veri kabul eden bir anlayışa doğru dönüşüm yaşanır. Buna bağlı olarak da, 1950'li yıllarla birlikte işçi kadınlar da ders kitaplarından çıkarılır.

1935'te 4. sınıflarda okutulan *Okuma Kitabı*'nda ise işçilerin anlatıldığı dize yer alıyor:

"Her sabah erken erken
Ufuklar ağarırken
Yağlanmış urbaları
Yüzleri gamsız, ar
Kadın, erkek, ihtiyar
Taze kızlar, çocuklar
Ellerinde bir sepet
Ya bir mendil, ya bir paket
Bu yoldan akın akın
Geçerler bunlar bakın"^{9[9]}

Bu dizelerin yanında kadın ve erkek işçilerin olduğu bir resim bulunuyor. Daha sonraki yıllarda ne işçilerin, ne de işçi kadınların anlatıldığı örneklere rastlamaktayız.

1945 yılı 5. sınıf *Okuma Kitabı*'nda 12 yıl içinde yapılanlar anlatılıyor:

"Eskiden kadın kapalı yaşar, bir iş tutamaz, erkeğin eline bakardı. Şimdi kadın özgünlüğüne kavuşmuştur. Erkek gibi açık geziyor, çalışıyor, kazanıyor. Cumhuriyet bunlardan başka ona kamutaya sayılabilecek ve belediye aza olmak hakkını da vermiştir ki bu, pek çok ileri memleket kadınının elde edememiş oldukları bir haktır."^{10[10]}

Kadının çalışıp kazandığı, erkeğin eline bakmadığı, "özgünlüğüne kavuştuğu" bilgisinin ilkökul öğrencilerine verilmesi çok anlamlıdır. Bu yılların eğitimcileri kadınların toplumsal yaşamda üretken olmalarını desteklerken, kadının geçmişteki konumunu da sık sık tartışma konusu yaparlardı. Geçmişle hesaplaşmadan, kadının konumunu, dolayısıyla toplumu değiştiremeyeceklerinin bilincindediler. Aynı yaklaşıma, Cumhuriyetin kazanımlarını yıkmaya hedefi güdenler de sahipti. Bu nedendir ki; onların da ilk yaptığı şey kadınları ev içi alanla, eşleri çocuklarıyla tanımlamak ve kamusal alanın dışına itmek oldu. Ders kitapları, 1945'lerde başlayan pervasızlığın boyutlarının, 1950'lerle birlikte her geçen yıl hızla artışına tanıklık ediyor.

Kadın Narin ve Şirin, Erkek Güçlü ve Akıllı

1952 yılı *Hayat Bilgisi* 3. sınıf kitabındaki "Kalabalık Bir Aile" başlıklı dizelerde de geleceğin kız ve erkeklerinde olması istenen kişilik özellikleri, mesleki yönelimleri ve dolayısıyla toplumsal rolleri çok iyi(!) anlatıyor.

"Aysel minik bir kızdır. Her sabah erken kalkar;
Yüreğinde herkese karşı büyük bir sevgi var.
Bahadır güzel sesli, küçücük bir yaramaz ;
Marş, şarkı söylemeden bir dakika duramaz.
Can, güzel romanlara, şiirlere meraklı,
Çok ünlü bir yazar olmakta onun aklı.
Çetin daha şimdiden kaptanlığa heveste,
Bu ayıp değil ya, bir heves var herkeste.
Duygu terzi olacak onun aklı dikişte,
O da ilerleyecek umarım ki bu işte.
Erol bilirim sanır birçok işleri ama,
Kardeşleri attılar pabuççuğunu dama.

^{8[8]} Agk., s. 11

^{9[9]} *Okuma Kitabı* 4. Sınıf, Devlet Basımevi, İstanbul, 1935, s.56

^{10[10]} *Okuma Kitabı* 5. Sınıf, Devlet Basımevi, İstanbul, 1945, s.8

Fikret cıva gibi bir çocuktur geçemez ele,
Koşuculukta yoktur onu geçecek hele.
Güngör, ya bir mühendis yahut mimar olacak;
Sadece bu işlerden hoşlanır o da ancak .
Hale, nazlı bir kızdır, ne konuşur, ne güler,
İki yanından sarkar ipek saçlı örgüler.
Işık'sa yumuşacık nazlı ve şirin bir kız.
Pek çabuk hastalanır, hiç zora gelmez yalnız.
İsmet de tuhaf çocuk, sinirli ve kavgacı.
Bir şeye de kızınca bağırır acı acı.
Jale süsüne düşkün modadan ayrılamaz,
Onun kadar süslenen belki de bulunamaz.
Kaya' nın cakasından yaklaşılmaz yanına,
Dolaşırken bakamaz hiç soluna sağına.
Leyla çok temiz bir kızdır, işi ütü çamaşır;
Hem çok beceriklidir; iş eline yakışır.
Metin hesabı sever; bir bankaya girecek,
Hem de çok tutumludur, dolduracak bir çok çek.
Nazlı daha çok küçük, ama işe yarıyor,
Ortalık süpürüyor, toz, örümcek alıyor.
Oğuz öyle şişman ki terazileri kırar,
Fakat pehlivan kadar gücü, kuvveti var.
Ömer uslu, akıllı, iyilik sever, yapar,
Herkesle arkadaş, dost; her zaman, işe yarar.
Pertev ressam olacak, her gün çalışır durur.
Çok güzel resim yapar, çok güzel renkler vurur.
Remzi keskin bakışlı, korku bilmez kahraman.
Bütün karde'lerinden daha çetin ve yaman.
Suna çiçek düşkünü, onları diker, sular,
Onda çiçeklere karşı büyük bir sevgi var.
Şükrü bir küçük subay, şimdiden asker gibi,
Yürüyüşü gezişi bir kahraman er gibi!...
Turgut sanıyorum ki mızıkacı olacak ,
Yalnız bilmem davul mu, borazan mı çalacak?
Uygur ata biniyor, ama tahtadan atı,
Ne koşar, ne yürür, her tarafı kaskatı.
Ülkü av meraklısı, elinde tüfek gezer!
Fare gezmeyen yerde, aslan yahut fil sezer.
Veli daha çok küçük, fakat oda açık göz.
Şeker, yemiş vermeden ağzından alınmaz söz.
Yavuz artist olacak; seviyor karagözü,
Onun da tiyatrodan ve sinemada gözü.
Zeynep daha kundakta, yok süttan başka derdi,
Biraz büyük olsaydı kim bilir ne isterdi."¹¹¹¹

Alfabenin 28 harfiyle, kadın ve erkek isimleri kullanılarak yazılan dizelerde, kadınlara dokuz, erkeklere on dokuz isim ayrılmış. İsimler aracılığıyla kadınlara ve erkeklere uygun görülen kişilik özellikleri ile meslekler anlatılıyor. Bu özelliklere göre, kızların yönlendirildiği meslekler, 1945 sonrasında der kitaplarının kadına bakışının ana niteliklerini veriyor.

Bu nitelikler şöyle sıralanabilir: Duygu terzi olacak;aklı dikışte. Hale nazlı bir kız; ne konuşur ne güler. Işık'sa yumuşacık, nazlı ve şirin bir kız. Pek çabuk hastalanır, hiç zora gelmez. Jale süsüne düşkün, modadan ayrılamaz. Onun kadar süslenen bulunmaz. Leyla çok temiz bir kızdır, işi ütü çamaşır. Hem beceriklidir, iş eline yakışır. Nazlı küçük ama işe yarıyor. Ortalık süpürüyor, toz, örümcek alıyor. Kızların ortak nitelikleri; yumuşacık, nazlı, zayıf(zora gelmez), şirin, süsüne

¹¹¹¹ Şükriye İrge, Hayat Bilgisi 3. Sınıf, Güney Matbaacılık, Ankara, 1952, s.11

düşkün ve becerikli olmaları. Erkeklerin kişilik özellikleri de şöyle belirleniyor:Hesaplı, güçlü, akıllı, yetenekli, kahraman açığöz vb.

İlkokullarda bu ve benzeri ders kitaplarıyla kadınlara karşı suç işlenmiştir, işlenmektedir. Henüz sekiz, dokuz yaşlarındaki kız çocuklarına sunulan kadın modeli; cinselliği metalaşmış, becerisi ev içi alanla sınırlı, sessiz, entelektüel kapasiteden yoksundur. Dolayısıyla bağımsız bireyler olmalarına yönelik hiçbir veriye de sahip değiller. Bu kadın modeline uygun görülen tek meslek, (ev kadınlığını saymazsak) terzi oluyor. Oysa erkek çocuğun önünde pek çok seçenek bulunuyor: Onlar; yazar, kaptan, sporcu, mimar, mühendis, bankacı, ressam, subay, müzisyen, oyuncu olma haklarına, ayrıcalıklarına sahipler. Erkekler; üreten, yöneten ve bağımsız. Erkek, insan; kadın, erkeği insan yapan!

Çalışma Yaşamı ve Ders Kitapları

Kadının söz ve karar hakkını yok sayan anlayışlar, özellikle 1950 sonrasında ders kitaplarında önemli bir yer tutar.

Oysa 1932'de öğretmenlere rehberlik etmek amacıyla basılan *Hayat Bilgisinin Resimli Tedrisi(Muallim Kitabı)* adlı kitapta "Herkes İşbaşında" başlıklı okuma parçası var. Burada Gündüz adındaki çocuk, babasından kendisini kasaba pazarına götürmesini istiyor. Birlikte pazara gidiyorlar ve çocuğun gördükleri şöyle anlatılıyor:

"İstanbul havadisi, gazeteci! Diye koşan küçük bir çocuğu, daha ileride gazeteci bir kadını gördü. Pazar yerine yaklaşıyorlardı. Bir köylü kadın bir elinde yumurta sepeti, ötekinde tavuklar pazara gidiyordu. Pazar yeri çok kalabalıktı. Kimse kimseye çarpmasın diye bir memur ortada durmuş gelene geçene işaret veriyordu. Gündüz bir aralık kendi sütçülerini, tütün deposunda çalışan Fatma kadını gördü. Bu kadıncağz işe gidiyordu."^{12[12]}

Kitabı çeviren ve Türkiye'nin koşullarına uyarlayan yazar, öğretmenden, çocuklara, konuya uygun bir de resim yaptırmasını ister ve şöyle der:

"Çarşıya giden, köye giden, gezmeye giden, gazete satan muhtelif kıyafette kadınlar..."^{13[13]}

Kadınların toplumsal yaşama girmesini destekleyen, "kocasının eline bakan "kişi olmaktan çıkarmaya çalışan, "Herkes İş Başında" diyerek kadınları saymaktan geri durmayan 1932'lerin eğitimcileriyle, "baba eşinin çalışmamasını isteyebilir" diyen 1970'li yılların eğitimcileri arasında ciddi farklar bulunuyor. 1930'larda, emperyalistleri denize dökmüş ve devrimlerle ortaçağ karanlığından kurtulmayı amaçlayan Kemalistler iktidardaydı. Onlar için, herkesin işbaşında olması varlık sorunuydu. Kadınlar erkekler gibi yurttaştı. Yurttaş olmaları, kamusal yaşamda da tanımlanmalarını zorunlu kılıyordu. Devrimlerin sürdürülmesi ve savunulması politikalarından, 1945'ten başlayarak yavaş yavaş, 1950'lerden sonra da hızla vazgeçildi. Artık, eğitimciler de kadınları bağımsız bireyler olarak değil, erkeğin denetiminde yaşaması gereken 'kullar' olarak görmekteydi. Ders kitaplarındaki cinsiyetçi örneklerin yoğunluğu da bunun kanıtıdır.

1945 Sonrasında Paranın Sahibi Sadece Erkekler

Kadınların, 1945'ten sonra ders kitaplarında, "çalışmayan", "eve bakan" kişiler olarak yer alması, paranın ve mülkiyetin sahibi olarak erkeklerin görülmesi sonucunu doğurmuştur. 1930'lardan 45'lere dek ders kitaplarında paraya ve alışverişe ilişkin örneklerde kadın da var, erkekte. Daha öncede söz ettiğimiz gibi, kadın, bu dönemde toplumsal yaşamda üretken sayılıyor. Oysa 1945'ten sonra, kadını mesleksiz gösteren, ev içi alanda tanımlayan örneklerde artış bulunuyor. Kadının mesleksizliği ile babanın otoritesinin yaygın olarak vurgulanması paralellik taşıyor. Bu da kadının parayla ilişkisinin koparılmasına yol açıyor. Annenin parayla ilişkisini gösteren örnekler birkaçı geçmiyor. Bunlar, yiyecek alışverişi ile ilgili örnekler. Kadınlar artık parasızdır.

1937 *Alfabe'* sinde "Ana at al / Ana ata nal al" diyen köylü çocuk", bir başka sayfada ip atlamak için babasına "Baba bana ip al" diyor.1943 *Alfabe'* sinde de kuzuyu gösteren çocuk

^{12[12]} Richard Rothe, *Muallim Kitabı*, Çev. Hıfzırahman Raşit, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1932, s.35

^{13[13]} Agk. S.34

"onu bana al, ana" diyor. Yine 1937'deki bir başka örnekte "Annen sana ne aldı" sorusuna verilen yanıt "Altın saat aldı" oluyor.

1937'de anneye altın saat aldırın ders kitapları yazarları, 1981'de anneye yün bile aldirtmiyor. 1981 *Alfabe* 'sinde çocuk: "Anne bana hırka ör / Baba bana yün al " diyebiliyor.

1946 *Hayat Bilgisi'ne Göre*(1,2,3) *Aritmetik* kitabında şu sözler yer alıyor: "Babandan şu paraları göstermesini rica et : Bir kuruşluk, 5 kuruşluk, 10 kuruşluk..."^{14[14]}

Ulusü Dünyaya Getiren Kadın, Yükselten Erkek

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitimcilerin, 1945 sonrasının eğitimcilerinden farklı olarak, kadınların toplumsal yaşamda varolabilmeleri için destekleyici bir tutum aldıklarından daha önce söz ettik. 1945 yılı *Okuma Kitabı*'nda; "İlk Hava Şehidi Kızımız" adlı okuma parçasında, İsmet İnönü' nün " havaçılık aşkı " sonucu, paraşütle atlarken ölen Edibe' nin kişiliğinde tüm genç kızlara sesleniş yer alır. "Edibe' nin fedakarlığını, kızlarımızda vatan müdafaası ve Türk havasının masumiyeti için iftihar edeceğimiz bir kahramanlık sayıyorum" diyen İnönü, şöyle devam eder:

"Küçük Edibe, hava kurbanlarımızın arasına karıştı. Paraşüt hevesi, havacılık aşkı, onu küçük yaşta işe başlatmıştı. Onun yaşında paraşüt, sert ve çok erken bir cesaretti. Ailesinin ve kendisinin aşk, usullerin tereddüdüne galebe çaldı..."^{15[15]}

Küçük bir kızın "havacılık aşkına " ve "paraşüt hevesine" yapılan vurgunun önemi, hem o yıllarda hem de günümüzde tartışılmaz bile. Kız çocuklarının "aklı dikişte, nazlı vb. " olarak tanımlandığı yakın geçmişimizde ve günümüzde bu vurgu, daha da çok anlam kazanmıştır.

1950 *Yurttaşlık Bilgisi* kitabında artık kadına değer veren görüşlere rastlanmıyor. Tersine ders kitabı, erkeklere değer veren ve onları merkez alan bir bakışla yazılmış. Babanın aile reisliğine sık sık dikkat çeken satırlardan sonra "Geleceğin aile reisleri olan sizler, bu günkü işlerinizi ne kadar iyi başarırsanız Türk ulusu o kadar yükselecektir"^{16[16]} deniyor. Ulusu yükselten kişi olma bilinci erkek çocuklara veriliyor. Kadınların da "Ulusun özü ve şanı " sayıldığı günler çok geride kalıyor.

Artık kadınlar, ulusu dünyaya getiren olmaktan öte bir işleve sahip olamıyorlar:

"Dünya üzerinde yapılmış olan her şeyi annelerin yetiştirdiği insanlar yapar. Onun için dünya üzerinde her şey kadının eseridir."^{17[17]}

Kadınları doğurganlıklarıyla tanımlayan, yaşama doğrudan müdahale etme hakkını elinden alan ve çocukları aracılığıyla bir kimlik edinmesini isteyen düşünce, içinde pek çok çarpık anlayışı da barındırır. Bunlardan en ilginç, kız çocukların ders kitaplarında bile istenmeyen çocuk olarak anlatılmasıdır. Bir kız çocuğun dünyaya gelmesi "sorunu" ve "çözümü" ele alınır.

Öğretmen Anneden, Hizmetkar Anneye

^{14[14]} R. Gökalp Arkin, Agk. S.70

^{15[15]} *Okuma Kitabı*, Orta 3, Devlet Basımevi, İstanbul, 1945, s.111

^{16[16]} *Fikriye Sunuhi*, Agk, s.34

^{17[17]} (Mehmet Öksüz, *Hayat Bilgisi 3.sınıf*, Bilim ve Kültür Yayınları, 1982, s.170

Ders kitaplarında kadınlar, paranın sahibi olamadıkları gibi, bilgiye ulaşan ve aktaran kişi de olamıyor. Özellikle 1945 sonrasında yoğunlaşan bu görünüm, çocuklara, kadınların bilgiyle alışverişi olmadığı kanısını veriyor.

Çünkü 1945 sonrası ders kitaplarında (1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu konudaki örnekler azalmakla birlikte); çocukların sorularını yanıtlayanlar, bilgi verenler, yol gösterenler, çocukları uyananlar, radyo dinleyenler, televizyon izleyenler, gazete kitap okuyanlar hep erkekler. Nasıl ki annenin üniforması mutfak önlüğüdür; babaninki de gazetesidir. Hemen hemen her ders kitabında baba resimleniyorsa, mutlaka gazetesidir. Eğer aile dinlenme amacıyla bir arada oturuyorsa, babanın elinde gazete, annenin elinde örgü bulunmaktadır. Örgü, annenin mutfak önlüğüyle oturmadığı zaman kullandığı bir aksesuar gibidir. Kısacası ders kitaplarında, anneyi örgüsüz ve önlüksüz, babayı gazetesiz gördüğümüz örnekler oldukça azdır. 1991 yılı 2. sınıf *Hayat Bilgisi* kitabından aşağıya alınan örnek, anne ve babanın bilgilendirme ile ilişkisini çok iyi göstermektedir:

"Sabah babam erken kalkıyor. Babamın ilk işi, radyodaki günün ilk haberlerini dinlemek oluyor... Annem ise arkası yarın programlarını hiç kaçırmaz."^{18[18]} Baba haber, anne "arkası yarın" dinliyor. Erkek, dünyada olup bitenden haberdar kılınırken, kadın bundan yoksun bırakılıyor.

Sonuç

1987 yılından beri "Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik"^{19[19]} ile ilgili olarak yaptığım bu çalışmaya, ilgili kurumlar yavaş da olsa yanıt vermeye başladılar. Bu zaman diliminde sayısını anımsayamıyacağım kadar çok konferans verdim, panele katıldım, makale yazdım, yazılı ve görsel basında bu çalışma tartışıldı. Çeşitli kurumların desteğiyle, konuyu içeren fotoğraflardan oluşan altı sergi açtım. Kamuoyunda önemli ölçüde bir duyarlılık oluştu. Bu duyarlılığın Milli Eğitim Bakanlığı ders kitapları komisyonuna az da olsa ulaştığı kanısındayım. Artık daha fazla sayıda kadın, ders kitaplarında "çalışan" olarak anlatılıyor. Erkeğin de ev işlerine "yardım" için bile olsa katıldığına tanıklık ediyoruz. Örneğin kadın yemeği yaparken, erkeğin masaya ekmek koyduğunu ya da çay doldurduğunu resimlerden izleyebiliyoruz! Ders kitaplarındaki bu küçük değişimlere karşın, "Perili El" başlıklı okuma parçasındaki gibi örneklerle de ne yazık ki sıklıkla rastlamaktayız:

"... Hayırlı bir kısmet çıkmış, kız gelin olmuş. Talihinden kocası da iyi bir adammış. Gel gelelim Gül Kız, el üstünde büyüdüğü için ne elleri işe yarıyormuş, ne parmakları dikişe. Ev, kir toz içinde kalmış. Kocası evin dirliği bozulmasını diye hiç ağzını açmaz bu duruma katlanırmış..."^{20[20]} Neyse ki "Perili El" sorunu çözer de, ailenin mutluluğu sürer!

Bu ve benzeri okuma parçalarında, cinsiyetçi mesajların yanı sıra, kaderci ya da doğaüstü güçlere olan inancı doğuran, güçlendiren düşünceler de çocuklara öğretilir. Dolayısıyla, ders kitapları kadınlara karşı ayrımcılığın üretildiği, sürdürüldüğü, pekiştirildiği araçlar olma işlevini sürdürüyor. Ve ne yazık ki halen kadınların insan hakları, dolayısıyla insan hakları ihlal ediliyor.

Seçilmiş Kaynakça

- 1) Okumaya Başlıyorum 1, Nezahat Şen-Leyla Ertan-Sinan Aslan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1999 (5 yıl süreyle okutulacak)
- 2) Hayat Bilgisi 1, Komisyon, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 3) Türkçe 2, Hikmet Özyürek-Nilgün Kozinoğlu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000

^{18[18]} Elif Gündoğan, Hayat Bilgisi 2. Sınıf, Özgün Matbaacılık, Ankara, 1991, s. 12

^{19[19]} Ayrıntılı bilgi için bkz. Firdevs Helvacıoğlu-Gümüşoğlu, Ders Kitaplarında Cinsiyetçilik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996

^{20[20]} Müfit Aksakal-Orhan Musa Çelik-İsa Savaş, Düzgün Yayıncılık, İstanbul, 2000 (Beş yıl süreyle okutulmasına karar verilmiş), s.54

- 4) Matematik 2, Meziyet İlgiç-Nurhan Develiođlu-Zeynep Oruç, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 5) Hayat Bilgisi 3, Komisyon, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 6) Sosyal Bilgiler 4, Komisyon, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 7) Türkçe 4, Ahmet Köycü-Hatice Gümüş-Emine Altun, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,2000
- 8) Matematik 3, Muhsuni Çetin-Şevket Cansu-Zeki Çalışkan, Başarı Yayıncılık, İstanbul, 2000
- 9) Türkçe 5. sınıf, Ali İhsan Ayata-Olyar Kaya-Esen Şatır, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 10) Sosyal Bilgiler 6, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 11) Sosyal Bilgiler 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000
- 12) Türkçe 6, Müfit Aksakal-Orhan Musa Çelik-İsa Savaş, Düzgün Yayıncılık, İstanbul, 2000
- 13) Türkçe 7, Müfit Aksakal-Orhan Musa Çelik-İsa Savaş, Düzgün Yayıncılık, İstanbul, 2000
- 14) TC İnkılap Tarih ve Atatürkçülük 8, Güler Şenünver-Samim Kesim-Rifat Turgut-Aliye Akay-Nesime Ercan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2000.
- 15) Türkçe 2, Nazmi Şentürk, Mutlu Yayınları, 2000
- 16) Alfabe, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938
- 17) Okuma Kitabı Orta 3, Devlet Basımevi, 1936